

УДК 304.4

АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ЧИННИКИ, ЩО ЙОГО ЗУМОВЛЮЮТЬ

Волянська Олена Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті наголошується, що корупція в Україні має всі ознаки системного явища, яке справляє суттєвий вплив на життєдіяльність як суспільства, так і держави в цілому. Діяльність державних органів в сфері боротьби з корупцією упродовж останніх 20 років мала імітаційний та несистемний характер, що обумовлювало її низьку ефективність. Проте феномен «подвійних стандартів» спостерігається і з боку інститутів громадянського суспільства (ЗМІ, НУО, громадськості), які традиційно мають контролювати владу. Так, для населення характерним є те, що корупція засуджується як суспільна проблема, однак допускається як спосіб вирішення певних особистих ситуацій. Головною причиною імітаційного характеру антикорупційного спротиву є відсутність в суспільстві «критичної маси» чіткого та несуперечливого ставлення до корупції як на рівні сприйняття (оцінок), так і реальної поведінки. Визначені чинники, що зумовлюють низький антикорупційний потенціал головних суб'єктів громадянського суспільства в Україні. Це: відсутність/або низька інформованість про дієві форми протесту; відсутність підтримки (громадськості, журналістів, НУО, опозиції); низький рівень довіри до структур та органів, що повинні вести боротьбу з корупцією; відсутність колективного осуду хабарництва, наявність у суспільстві стереотипів функціонального ставлення до корупції; відчуття марності протестної антикорупційної активності; відчуття небезпеки.

Ключові слова: корупція, антикорупційний потенціал, громадянське суспільство, сприйняття корупції, протестна активність, громадські організації, антикорупційна активність ЗМІ.

В статье подчеркивается, что коррупция в Украине имеет все признаки системного явления, которое оказывает существенное влияние на жизнедеятельность как общества, так и государства в целом. Деятельность государственных органов в сфере борьбы с коррупцией за последние 20 лет имела имитационный и несистемный характер, что обуславливало ее низкую эффективность. Вместе с тем феномен «двойных стандартов» наблюдается и со стороны институтов гражданского общества (СМИ, НГО, общественности), которые традиционно должны контролировать власть. Так, населению свойственно осуждать коррупцию как общественную проблему и при этом использовать как способ решения определенных личных ситуаций. Главной причиной имитационного характера антикоррупционной активности является отсутствие в обществе «критической массы» четкого и непротиворечивого отношения к коррупции как на уровне восприятия (оценок), так и реального поведения. Определяются факторы, обуславливающие низкий антикоррупционный потенциал гражданского общества в Украине. К ним относятся: отсутствие / или низкая информированность о действенных формах протеста; отсутствие поддержки (общественности, журналистов, НГО, оппозиции); низкий уровень доверия к структурам и органам, которые должны вести борьбу с коррупцией; отсутствие коллективного осуждения взяточничества, наличие в обществе стереотипов функционального отношения к коррупции; ощущение бесполезности протестной антикоррупционной активности; чувство опасности.

Ключевые слова: коррупция, антикоррупционный потенциал, гражданское общество, восприятия коррупции, протестная активность, общественные организации, антикоррупционная активность СМИ.

Corruption in Ukraine has all signs of a systemic phenomenon, which has significant impact on the livelihoods of both society and the state as a whole. The activity of state bodies in the fight against corruption over the last 20 years was simulated and had unsystematic character, stipulating its low efficiency. However, the phenomenon of "double standards" observed by the institutions of civil society (media and public organizations) traditionally should control the power. For the population it is typical that corruption is condemned as a social problem, but also it might be a way to address specific personal situations. The main reason of imitating nature is the lack of resistance to anti-corruption in society "critical mass" clear and consistent rejection of corruption at the level of perception (estimates) and actual behavior. The purpose of this paper is to determine the factors that contribute to low potential of anti-corruption civil society in Ukraine. Characteristic features of this situation are: lack of or

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

poor awareness of effective forms of protest; lack of support (public, journalists, NGOs, opposition); low level of trust in institutions and bodies that have to fight against corruption; lack of collective condemnation of corruption; presence of social stereotypes of functional attitude to corruption in society; sense of futility of protest anti-corruption activity; feeling of insecurity.

Keywords: *corruption, anti-corruption capacity, civil society, corruption perception, protest activity, community organizations, anti-corruption activity of media.*

Надзвичайно високий рівень корупції в Україні визначається вітчизняними та закордонними фахівцями. Як зазначено в Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 роки, корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб розв'язання питань, досягнення певних цілей. Масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України.

У світовій практиці існують різні методи протидії корупції. Але в одних державах така боротьба полягає у створенні системи надійних правових та інституціональних гарантій громадського і політичного контролю за діяльністю державних органів, організацій і окремих осіб, в інших же – зводиться до вимушених заходів владних структур, спрямованих на відновлення елементарного порядку в суспільстві, до перерозподілу в сфері впливу тощо [3]. Проаналізувавши досвід пострадянських країн Східної Європи та Балтії, експерти Інституту української політики дійшли до висновку, що якщо країна насправді прагне подолати корупцію, вона повинна мати набір певних елементів і якостей, визнаних світовим експертним товариством: чітку комплексну стратегію протидії корупції; наявність громадського запиту на боротьбу з корупцією; високий рівень довіри суспільства до органів влади загалом і структур, долучених до впровадження цієї стратегії. Крім того, попередження корупції за допомогою громадянського суспільства повинно мати пріоритет перед іншими заходами боротьби із цим явищем, зокрема, репресивними.

Про обов'язкову участь громадськості у подоланні корупції зазначено у Конвенції ООН, підписання якої 9 грудня 2003 року міжнародною спільнотою стало однією з найбільш визначних подій в історії сучасних міжнародно-правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції. У положеннях цієї Конвенції, яка готувалася на основі найкращих практик у сфері запобігання корупції, серед іншого підкреслюється, що ефективна реалізація антикорупційної політики держави має базуватися на комплексному застосуванні примусових, попереджувальних та просвітницьких процедур, що може бути забезпечено лише за спільною участю у цьому процесі органів влади та громадськості. Так, стаття 13 Конвенції визначає необхідність участі суспільства у заходах щодо запобігання і протидії корупції, тож необхідно сприяти залученню до цього процесу окремих осіб і груп, які перебувають за межами державного сектора, таких, як громадянське суспільство, неурядові та громадські організації, для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею [4, с.138].

Проект нової української антикорупційної стратегії спирається на міжнародні моделі та стандарти, але їх потенціал не враховує не стільки відмінності між етичними й правовими підходами щодо визначення поняття корупції й заходів її протидії, скільки особливості взаємодії інститутів громадянського суспільства і державних органів. Перші зберігають функціональне ставлення до корупції, що дозволяє другим імітувати боротьбу з цим явищем, формально здійснюючи окремі антикорупційні заходи [6].

Актуальність дослідження чинників, що обумовлюють низький антикорупційний потенціал громадянського суспільства в Україні обумовлена протиріччям між існуючим в суспільстві бажанням подолати корупцію на всіх рівнях соціальної системи та відсутністю реального неприйняття її як домінанти масової свідомості та реальної поведінки. Більшість науковців, які досліджують проблему корупції в Україні, визнають існування позитивного ставлення громадян до корупції як на рівні сприйняття (оцінок), так і реальної поведінки. Іншими словами, фіксується існування функціонального ставлення до корупції та подвійних стандартів (тобто корупція засуджується як суспільна проблема, однак допускається як спосіб вирішення певних особистих ситуацій). Така неоднозначність характерна для населення України загалом і, перш за все, для найбільш соціально активних його прошарків. **Метою** даної статті є визначення основних чинників, що зумовлюють специфіку антикорупційного потенціалу громадянського суспільства в Україні.

В межах даної статті ми спираємося на дані дослідження «Стан корупції в Україні», яке здійснювалося за участю автора в межах міжнародного проекту 2010-2011 років «Боротьба з корупцією в Україні». Виконавцем проекту є громадська організація «Інститут гуманітарних прикладних досліджень»¹.

¹ В період з 1 червня по 1 липня 2010 року було проведено загальнонаціональне опитування населення України (об'єм вибіркової сукупності n = 2027 респондентів). Опитування проводилось методом «face-to-face» інтерв'ю. Для відбору

Виходячи з того, що головним принципом стратегії боротьби з корупцією є публічність, індикаторами антикорупційного потенціалу громадянського суспільства в міжнародних дослідженнях виступають: рівень громадського супротиву корупції (невдоволення); антикорупційна активність ЗМІ та громадських організацій. Спираючись на дані чисельних соціологічних досліджень, проведених в Україні за останні роки, ми пропонуємо розглянути окремо кожний з вище зазначених індикаторів.

Громадський спротив корупції (рівень протестного потенціалу населення) досліджувався за оцінками показників сприйняття населенням поширеності корупції в Україні, ставлення до цього явища та досвіду участі респондентів в корупційних практиках та різних формах громадського спротиву.

За даними дослідження, в суспільній свідомості спостерігається чітке уявлення про корупцію як гостру соціальну проблему. Так, 27% опитаних вважають корупцію в повсякденному житті першочерговою проблемою, яка має вирішуватися владою. Проте динаміка оцінок стурбованості корупцією має нелінійний характер. Пікові значення стурбованості цим явищем фіксуються в періоди загострення політичних та соціально-економічних конфліктів. Однак, важко сказати, чим саме це може бути пояснене – реальними умовами життя чи тим, що ця обставина штучно актуалізується під час політичних дебатів ключових політичних сил.

Слід зазначити, що невдоволеність поширеністю корупції не виключає високих оцінок її функціональності, що породжує невідповідність ціннісних орієнтирів і поведінки. Як свідчать показники досвіду, за останній рік визнали свою участь у корупційних практиках 30% опитаних. Якщо не брати до уваги конкретний період, то корупційний досвід протягом життя мали 66% опитаних, 43% - не змогли згадати жодної корупційної ситуації за їхньою участю.

На думку 64% населення, головні причини того, чому в нашій країні люди дають хабар чиновнику, ніяк не зв'язані з діями держслужбовців, а є ініціативою хабародавця задля спрощення процедури (27%), страхування позитивного результату справи (14%), через традицію дякувати чиновнику (компенсація низьких зарплат) тощо. Аналіз прожективних ситуацій показав, що досить часто оцінка корупційної ситуації залежить від задоволеності хабародавця наслідками корупційної угоди.

Антикорупційна активність населення може мати різні форми: від уникнення корупційно небезпечних ситуацій до блокування руху на автошляхах. Під час дослідження респонденти повинні були визначити, який тип протидії корупції є найбільш поширеним в Україні. Більшість опитаних (76%) вважають, що це «пасивне очікування змін, не втручання в ситуацію»; 66% респондентів вважають, що для більшості населення властиво «невдоволення ситуацією, але водночас відчуття неспроможності її змінити». Третина респондентів вважає, що звичайним людям корупція вигідна (рис.1).

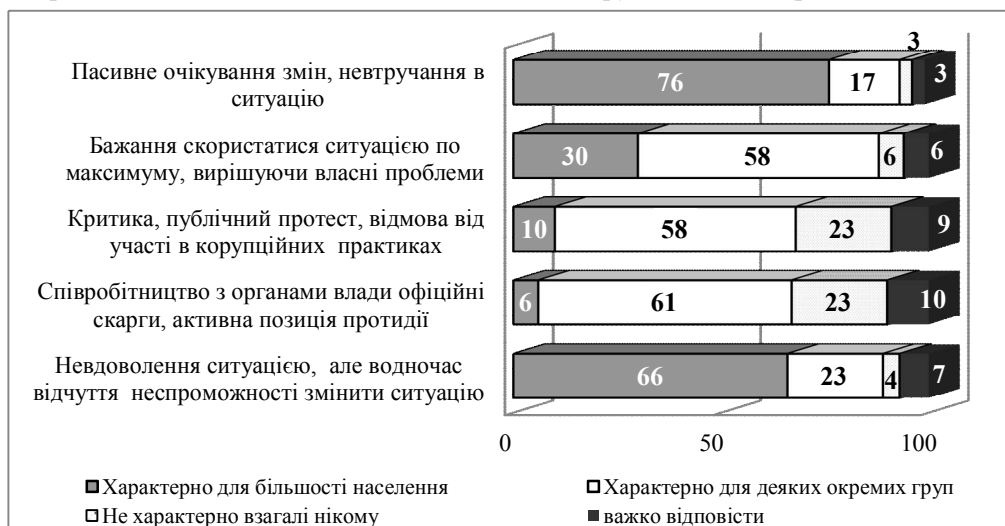

Рисунок 1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Який тип поведінки по відношенню до корупції є найбільш поширеним в Україні? (у % до загальної кількості тих, хто відповів (N=2027))

Дослідження показало, що серед можливих форм протесту проти дій корумпованого чиновника населення обирає збір підписів, підписання петицій. В даному заході з великою долею вірогідності готові

респондентів використовувалась квотна, багатоступенева вибірка що дозволило статистично відобразити населення України. В якості квот виступали: вік, стать, професійна приналежність респондентів, місце проживання.

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

взяти участь до 50% респондентів. Ці дані вступають в дисонанс з оцінками досвіду, які свідчать, що за останній рік в подібних заходах приймали участь не більше 6% респондентів. Важливо, що респонденти обрали захід, який не передбачає анонімності (підпис завжди ставиться особисто з фіксацією паспортних даних). Готовність прийняти участь в подібному заході свідчить про те, що антикорупційно спрямована протестна активність вважається безпечною і поважною громадською позицією. Ранжування підтримки інших видів активної протидії корупційним діям чиновників представлено рисунком 2.

Рисунок 2. Розподіл відповідей респондентів на питання «В яких акціях протесту проти дій корумпованого чиновника Ви скоріше за все візьмете участь? (у % до загальної кількості тих, хто відповів (N=2027))

У ході дослідження було виявлено суттєве протиріччя між оцінками населенням готовності взяти участь в певних формах активності та оцінками реального досвіду участі в цих заходах. Це свідчить про те, що вибір респондентами форм протидії має ціннісне забарвлення, тобто демонструє бажану в суспільстві форму поведінки. І навпаки, форми, що не обрані в якості імовірних, є досить поширеними (наприклад, використання ресурсів Інтернет-спільнот, участь у діяльності політичних партій). Подібна тенденція може свідчити і про те, що низька підтримка таких форм, як акції протесту, демонстрації та страйки є декларативною поведінкою.

Насправді протестна активність може проявитися стихійно за умов сильного стимулу чи добре організованої акції. Саме в цьому контексті політики та експерти намагаються пояснити «соціальні детонатори» такого розвитку подій. Загалом можливість віднести до них проблему корупції сприймають досить стримано, оскільки залишається не зовсім зрозумілим те, наскільки глибоким та реальним є невдоволення корупцією та чи здатне воно мотивувати будь-які форми антикорупційної поведінки населення (від простої відмови від використання корупції до антикорупційних протестів). При цьому ми припускаємо, що протестні настрої населення самі по собі ще не є ознакою реального невдоволення корупцією.

Громадське невдоволення є однією з ключових умов ефективності протидії корупції. Покажемо той факт, що населення в більшості випадків усвідомлює поширеність і небезпеку корупції, ідентифікує корупційні ситуації, однак активно проявляти свою позицію не налаштовано. За даними нашого дослідження, серед факторів, що заважають зменшенню корупції в Україні, «звичка більшості населення використовувати корупцію (терпимість до корупції)» визнається 74% респондентів. Про терпимість до корупції свідчить і той факт, що у переважній більшості респондентів (61%), які потрапляли в ситуацію вимагання хабара з боку чиновників, ніколи не виникало бажання повідомити правоохоронні органи чи керівництво установи про дії хабарника.

Антикорупційний потенціал ЗМІ. Засоби масової інформації є одним з головних суб'єктів антикорупційної боротьби. Водночас ефективність їхньої діяльності досить сильно залежить від їх прозорості та незалежності.

Проблема прозорості ЗМІ є сьогодні очевидною як для міжнародних експертів, так і для пересічних українців, які втрачають довіру до інформаційних джерел. У міжнародному рейтингу свободи преси за 2011 рік, що публікується організацією «Репортери без кордонів», Україна посіла 116 місце серед 179 країн світу, зайнявши позицію між Перу і Камбоджею, а в 2013 році опустилася до 126 місця між Алжиром та Гондурасом.

До показників антикорупційного потенціалу засобів масової інформації головним чином відносять поширеність журналістських розслідувань корупційних злочинів та ефект інформаційних повідомлень про них. Оскільки корупція не любить розголосу, найбільший антикорупційний ефект має співпраця журналістів з правоохоронними органами, а саме оприлюднення звітів з корупційних зловживань держслужбовців, відкриття проваджень за результатами журналістських розслідувань тощо.

В оцінках поширеності журналістських розслідувань фактів корупції опитані представники ЗМІ не виявили однастайності². Так, 47% журналістів назвали журналістські розслідування фактів корупції характерним явищем для свого міста, 50% - не характерним.

Важливо, що найчастіше публікації про факти корупції є замовним. На думку 51% опитаних журналістів, замовником матеріалу є політична сила чи одна з сторін конкретного корупційного злочину (38%) (Рис.3). Держава не в змозі знайти ефективний механізм роздержавлення міських та районних друкованих ЗМІ. Досить незначний прошарок українських ЗМІ можуть формуватися та працювати на основі власної редакційної політики.

Привертає увагу та обставина, що антикорупційні розслідування в ЗМІ є нечастими, переважно замовними і мають характер політичних/бізнес «сутічок». Як засвідчили результати опитування працівників правоохоронних органів, випадки, коли за публікаціями в ЗМІ особа притягалася до адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення, відомі 2% опитаних правоохоронців, чули про таке 18%³. Випадки, коли за публікаціями в ЗМІ заводилася оперативно-розшукова справа, були в практиці 2,7% опитаних держслужбовців, чули про таке – 14,3%. Дещо частіше зустрічаються випадки, коли за публікаціями в ЗМІ порушувалася кримінальна справа. Досвід таких справ мали 3,4% опитаних працівників правоохоронних органів, чули про таке – 24,5%. Це означає, що поява відповідних матеріалів у ЗМІ спрямована на досягнення «крапкового» (вибіркового) результату (перед виборами, перед призначенням на посаду, перед отриманням державного замовлення тощо), після чого все буде забуто.

Є досить поширеною думка, що самостійні журналістські розслідування корупції зустрічаються рідко. ЗМІ переважно користуються результатами судових процесів чи інформацією правоохоронних органів і не є в такому випадку первинним джерелом інформації про корупцію.

² Наводяться дані глибинних інтерв'ю з журналістами (n=10) та формалізованого інтерв'ю з журналістами (n=100) у межах проекту «Стан корупції в Україні» 2010 року.

³ В межах проекту «Стан корупції в Україні» було проведено опитування співробітників правоохоронних органів. Всього було опитано 730 правоохоронців. Опитування було проведено в 5-ти регіонах України: в 23 областях, АР Крим та місті Києві. Під час формування вибірки було визначено підрозділи (департаменти, управління, тощо), що належать до спеціалізованих антикорупційних підрозділів у відповідних правоохоронних органах.

Рисунок 3. Найбільш імовірні замовники публікацій про викривання фактів корупції за оцінками журналістів (у % до тих, хто відповів (N=300))

Про низький потенціал ЗМІ свідчить і той факт, що правоохоронні органи не реагують на повідомлення у ЗМІ про корупцію. Аналіз журналістами прожективних ситуацій показує, що оприлюднення факту корупційного злочину діючого міністра, на думку половини опитаних журналістів (55%) не буде мати для винуватця ніяких наслідків або обмежиться обговоренням у ЗМІ (52%). Третина (29%) опитаних вважають, що подібне інформаційне повідомлення може стати приводом для перевірок з боку правоохоронних органів. Показово, що лише 17% опитаних вважають, що оприлюднення корупційного скандалу може вплинути на рейтинг політичної сили, яку представляє діючий міністр.

Усе наведене свідчить, що держава втрачає можливість бути офіційним одержувачем інформації від ЗМІ про корупцію. З точки зору українського законодавства така ситуація не є нормальною, оскільки згідно Кримінально-процесуального кодексу України повідомлення у ЗМІ є джерелом інформації про злочин, що підлягає перевірці.

В результаті дослідження були виявлені фактори, що знижують антикорупційний потенціал ЗМІ (Рис.4). До основних перешкод журналісти відносять залежність від власників (63%), проблему доступу до інформації, закритість влади (43%), тиск з боку влади (37%). Серйозною проблемою є проблема безпеки журналістів. Так, 10% опитаних зазначили, що дуже часто стикалися з ситуацією звільнення журналістів за оприлюднення інформації про корупційні дії держслужбовців; третина журналістів (31%) вказали, що частим явищем є погрози з боку осіб, про яких йдеться в матеріалах журналістського розслідування; 20% - вказали на тиск з боку правоохоронних органів; 39% - відчують постійний тиск з боку керівництва редакції.

Суттєвою перешкодою є брак матеріальних ресурсів для проведення журналістських розслідувань (28%), низькі зарплати журналістів (24%) і, як наслідок, надмірна привабливості замовних матеріалів (23%). Рівень замовності ЗМІ можна оцінити за наступними показниками: 58,8% журналістів відповіли, що доволі часто зустрічають в ЗМІ замовний матеріал; 37,4% опитаних журналістів назвали отримання журналістом грошей за замовну статтю нормальною практикою; 83,3% журналістів погодились з твердженням про те, що ЗМІ є сьогодні дуже корумпованими.

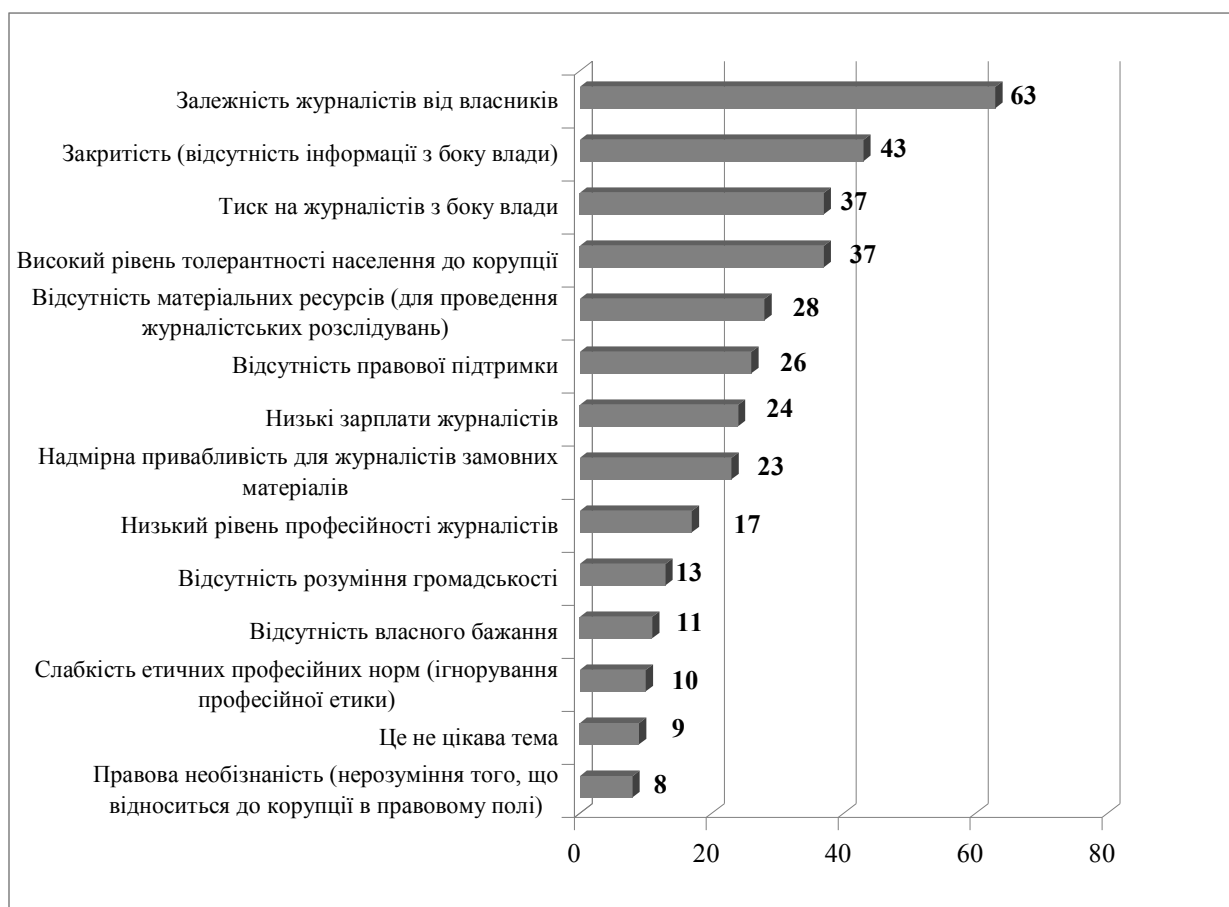

Рисунок 4. Перешкоди для журналістів в реальній протидії корупції, (у %, до тих, хто відповів (N=100))

Важливою перешкодою є проблема недотримання професійної етики. Серед найбільш поширених практик, що знижують антикорупційний потенціал ЗМІ через порушення професійної етики, журналісти називають: замовні матеріали політичних сил, що виходять без маркерів реклами (61,6%); використання в матеріалі власної позиції журналіста, оціночних категорій, відсутність різних позицій (54%); гонорари від організаторів презентації (21,2%), фуршети після прес-конференцій (39%), вечері в ресторані за рахунок особи, що фігурує в матеріалі (15%), знижки для журналістів (17,3%). Проте лише 11% журналістів сказали, що їм відомі випадки про звільнення журналістів з редакції за «джинсу».

Отже, українські ЗМІ – це потужний, але цілком не реалізований антикорупційний потенціал суспільства. ЗМІ не виконують свою функцію щодо добросовісного обговорення теми корупції, яка турбує громадськість. Держава, в свою чергу, свідомо чи не свідомо, мінімізує реальні можливості участі ЗМІ в боротьбі з корупцією.

Антикорупційний потенціал громадських організацій. Громадянське суспільство утворюють різноманітні громадянські структури - неурядові, некомерційні організації, які можуть існувати в різних організаційно-правових формах, зокрема громадських об'єднань, політичних партій, професійних спілок, фондаций, а також релігійних організацій. Саме недержавні організації і складають суспільну, громадську підсистему забезпечення соціальної безпеки, а відтак і боротьби з корупцією, яка функціонує в тісній взаємодії з державними структурами.

В Україні зареєстрована значна кількість громадських організацій, від регіональних до всеукраїнських, однак, масштаби і результати їхньої діяльності є суперечливими. Існує велика різниця між формально зареєстрованими організаціями і реально діючими. Станом на 1 травня 2011 в Україні було зареєстровано 69,2 тисячі громадських організацій. Однак за висновками кількох національних досліджень активну діяльність проводили не більше 3-4 тисяч НУО, що складає приблизно 5% зареєстрованих організацій. В країнах з

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

демократичними традиціями показник кількості НУО на 10 000 населення набагато перевищує відповідні показники для України.

Останнім часом набули поширення випадки, коли під виглядом громадських організацій працюють структури, спрямовані на отримання прибутку (фактично, бізнес приховується під організаційно-правовою формою громадської організації). Такі організації фінансуються бізнес-структурами або політичними партіями для лобювання певних інтересів (і є цілком залежними від своїх «господарів»), створюються під реалізацію певних проектів і припиняють своє існування після «засвоєння» коштів, державних чи грантових. Досить поширеним явищем є створення «кишенькових» благодійних фондів при певних владних структурах, правоохоронних органах тощо для перерахування корупційних платежів. Це дає підстави для висновку про існування своєрідного «*фіктивного громадянського суспільства*», тобто використання властивих для нього інституцій всупереч їх цілям. Ці обставини впливають на антикорупційний потенціал НУО.

Сьогодні близько 200 українських неурядових організацій декларують свою антикорупційну спрямованість. Однак їхня діяльність не стала реальним чинником, що впливає на ситуацію в сфері виявлення фактів корупції та боротьби з корупцією. Рівень обізнаності населення щодо антикорупційної діяльності НУО, за даними нашого дослідження, є доволі низьким: лише п'ята частина (20%) респондентів відзначила, що їм відомо про таку діяльність, решта або не знає про неї (69%), або не змогла дати певну відповідь (11%).

Серед найбільш поширених видів антикорупційної діяльності, про які відомо населенню, були названі антикорупційна просвітницька діяльність НУО (41% з числа тих, хто взагалі щось чув про діяльність неурядових організацій). Майже вдвічі меншій частині населення відомо про проведення громадських розслідувань щодо корупційних діянь (22%), участь в громадських радах при органах влади (19%), громадський контроль за розслідуванням корупційних злочинів (18%).

Представники самих громадських організацій оцінюють рівень обізнаності населення щодо їхньої антикорупційної діяльності як доволі низький: жоден з опитаних не відповів, що громадяни «обізнані дуже добре», третина – обізнані (3% – добре обізнані, 30% – обізнані певною мірою), що фактично свідчить про низьку самооцінку власної діяльності. Низький рівень поінформованості про діяльність громадських організацій обумовлений, в першу чергу, незначною кількістю контактів населення з ними: лише 18% респондентів, що взяли участь в дослідженні, контактували з громадськими організаціями (12% – особисто, 6% – через інших осіб).

Важливо відзначити, що Інтернет (соціальні мережі та інші форми спілкування) як засіб об'єднання громадян для досягнення певних цілей поступово витісняють НУО. В умовах політичного тиску на громадські організації та зростання ваги «фіктивного третього сектору» Інтернет – спільноти (на базі соціальних мереж) стають все більш привабливими, особливо для молоді.

На думку 38% опитаних, громадські організації разом із правозахисниками, мають найбільший антикорупційний потенціал, у порівнянні з органами влади, іншими суб'єктами політичного та суспільного життя. Однак можливість реалізації цього потенціалу залежить від багатьох чинників, більшість з яких в умовах сучасної України мають негативну спрямованість, обмежуючи можливості НУО та зменшуючи їх авторитет у громадськості. Про це, зокрема, свідчить те, що 10% опитаних визнають, що НУО фактично інтегровані в існуючу корумповану систему і зацікавлені у збереженні існуючої ситуації. Таким чином, для України все більш характерним стає феномен «замовної громадської активності».

У взаємодії НУО та органів державної влади переважають «неформальні» складові, що базуються на особистих відносинах. Менше значення мають інституційні взаємодії, через механізми, що передбачені законодавством, – громадські слухання, діяльність громадських рад, інформаційні запити тощо. В цьому є певні ризики, оскільки багато НУО створюються як «кишенькові» організації певних політиків, місцевих керівників тощо. За таких умов можливість реального та дієвого громадського контролю суттєво обмежується. За оцінками опитаних експертів, серед активних (реальних) НУО питома вага таких організацій складає приблизно третину.

«Спеціалізація» певних організацій на антикорупційній тематиці загалом є позитивним моментом, однак в українських реаліях це може створювати певні ризики. Не рідко антикорупційні НУО часто самі стають ланкою неформальних структур кримінальної спрямованості, де вони виконують функцію «громадського прикриття», активно використовуючи маніпуляцію громадською думкою для дискредитації органів, що протидіють таким формам злочинної діяльності.

Як зазначено в доповіді «Боротьба з корупцією в Україні. Погляд громадянського суспільства», що оприлюднений Українським інститутом публічної політики, аналіз реалізованої дотепер в країні антикорупційної політики свідчить про її фактичну імітаційність. З кожною черговою зміною влади здійснювалася нова хвиля антикорупційної активності, яка мала такі спільні риси: створення нових

консультаційних органів замість удосконалення чинних та оптимізації їх взаємодії; обговорення та ухвалення нових (часто переписування старих) антикорупційних стратегій і концепцій, інколи – окремих законопроектів без реального їх подальшого впровадження у життя; проведення правоохоронними органами несистемних акцій переслідування корупціонерів, якими часто стають представники опозиційних сил або чиновники середнього та нижчого рівня; декларація та несистемна реалізація реформ в антикорупційній сфері, зокрема щодо правоохоронних органів [5].

Підводячи підсумки, слід зазначити, що рівень корумпованості є одним з індикаторів розвитку суспільства. Корупція в політиці, у судах, у бізнесі і державному управлінні викликає загальну зневіру пересічних українців у тому, що правовим шляхом можна вирішити хоч якесь питання, і, в свою чергу, взагалі підриває їхню віру в легітимність існування такої дуже "специфічної" держави.

Корупція в Україні має всі ознаки системного явища, яке справляє суттєвий вплив на життєдіяльність як суспільства, так і держави в цілому. Діяльність державних органів у сфері боротьби з корупцією упродовж останніх 20 років мала імітаційний та несистемний характер, що обумовлювало її низьку ефективність. На сьогоднішньому етапі еволюції країни, в сучасних реаліях виникає питання про спроможність держави самостійно здійснювати свої функції на якісному рівні. Проте феномен «подвійних стандартів» спостерігається і з боку інститутів громадянського суспільства. Корупція засуджується як суспільна проблема, однак допускається як спосіб вирішення певних особистих ситуацій. Так, навіть ЗМІ та НГО, тобто ті інститути громадянського суспільства, які мають найбільший антикорупційний потенціал у порівнянні з органами влади, є сьогодні також включеними в корупційні схеми.

Головною причиною імітаційного характеру антикорупційного спротиву є відсутність в суспільстві «критичної маси» чіткого та несуперечливого ставлення до корупції як на рівні сприйняття (оцінок), так і реальної поведінки.

Цьому існує декілька пояснень: відсутність колективного осуду корупційних практик, наявність у суспільстві стереотипів, що схильні виправдовувати корупційні практики; функціональне відношення до корупції; відчуття марності протестної активності; відчуття небезпеки; негативне ставлення до протестної активності у суспільстві взагалі; відсутність/або низька інформованість про дієві форми протесту; відсутність підтримки (громадськості, журналістів, НУО, опозиції); низький рівень довіри до структур та органів, що повинні вести боротьбу з корупцією (58% опитаних своє рішення приховати факт корупційної вимоги пояснює недовірою до відповідних органів).

ЛІТЕРАТУРА: 1. Зелена книга державної політики / Дрьомов С. В., Кальниш Ю. Г., Клименко Д. Б., Усатий Г. О., Усаченко Л. М.; за ред. Кальниша Ю. Г. – К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2010. – 88 с. 2. В. Мілер / Звичаєва корупція? Громадяни та уряд в посткомуністичній Європі / Мілер Вільям, Гределанд Осе, Кошечкіна Тетяна ; пер. з англійської. — К.: К.І.С., 2004. - 328 с. 3. Левченко І. / Двадцять річниця боротьби з корупцією в Україні: чи буде нова якість? / Ігор Левченко [Електронний ресурс]. Режим відкритого доступу: <http://www.universum.lviv.ua/journal/2012/3/levch.htm> 4. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с. 5. Ільчук Л. / Роль і місце громадянського суспільства у протидії корупції та механізми співпраці з органами державної влади (навчально-методичні матеріали) / Леонід Ільчук. – [Електронний ресурс]. Режим відкритого доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=204:2012-07-27-06-03-03&catid=14:2010-06-03-10-32-39&Itemid=9 6. Проект Закону про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 - 2017 роки [Електронний ресурс]. Режим відкритого доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51704